

**Knihovny v prostředí
Jednoty bratrské
na počátku 17. století
v dobovém kontextu jako
badatelské téma**

Olga Fejtová

 <https://orcid.org/0009-0009-1535-9052>

 <https://ror.org/03tybc759>

 <https://dx.doi.org/10.23852/KAD.2023.30.03>

Abstract

The libraries pertaining to the Unity of Brethren before the Battle of White Mountain have been subject to fairly extensive book history research, focusing on both the written sources and the surviving parts of the libraries. This study presents the possibilities of further research, using mainly provenance features in the search for the surviving volumes of the private book collections formerly owned by the Unity of Brethren. As the research in the Prague conurbation has revealed, these include collections owned by not only nobility but also burghers. The second research aim was to compare Brethren libraries in terms of their scope, content, mode of expansion, and usage. This study offers evidence that the research method has the greatest potential within the domain of the Unity of Brethren. On the other hand, the comparison of the Brethren libraries with those created by the majoriry society suggests that while the method can aid to elucidate private book collections, it has major limitations for investigating the institutional Brethren libraries.

Key words

1600–1620, Bohemia, Prague, Unity of Brethren, libraries

Problematika knihoven v prostředí Jednoty bratrské na počátku 17. století představuje široké a poměrně složité téma, které přináší řadu otázek spojených v prvé řadě se specifickým postavením této konfese od jejího vzniku až do doby bělohorské, jež vytvářelo i zvláštní podmínky pro zakládání knihoven, akcentujících před zájmy čtenářskými hledisko konfesijní, resp. konfesijně-profesní. Tento příspěvek je koncipován jako zamýšlení nad možnostmi výzkumu těchto knihoven s přihlédnutím k dobovému kontextu jejich formování a fungování i k možnostem komparace. Současně sumarizuje dnes známá data o těchto knižních kolekcích.

O jakých knihovnách v prostředí Jednoty bratrské nám dosavadní výzkumy podávají informace? Z hlediska knihovědného přístupu jsou to jak knihovny institucionální, tak soukromé. Při bližším pohledu na konkrétní knižní sbírky však narazíme u tohoto členění na několik problémů.

Institucionální knihovny v prostředí Jednoty na počátku 17. století zastupuje především kralická bibliotéka spravovaná staršími Jednoty. Reflektuje vlastní vydavatelskou činnost bratří a současně vytváří ve své době intelektuální zázemí cíleně budované od éry Blahoslavovy, tj. od šedesátých let 16. století, jako báze, respektive příruční knihovna pro teologickou, pastorační, ale i literární činnost vedení Jednoty a jejich intelektuálních elit. Její obsah z doby předbělohorské naznačují dva soupisy knih z let 1628 a 1629, tj. tzv. vřatslavský (rkp. 1 Bc 2/9) a březžský seznam (rkp. 1 Bc 2/10), editované počátkem sedmdesátých let Mirjam Bohatcovou, které vznikaly při přesunu knihovny z Kralic do Vratislavi a Břehu.¹ K institucionálním knihovnám se řadily i sbírky spojené s bratrskou výukou a školskými zařízeními, jako byla knihovna ivančického bratrského gymnázia, jejíž obsah naznačil výstavní katalog z konce šedesátých let minulého století.² K uvedenému typu knihoven se nepochybně řadí i kolekce sborové, jejichž obvyklou skladbu dokumentuje zejména nález několika rejstříků sborových domů z východních Čech, které jsou součástí archivu bratrského biskupa Matouše Konečného.³

Problémem bádání o centrální bratrské sbírce je v prvé řadě okolnost, že z celkem 19 stěhovaných truhel knih zachytily seznamy pouze šest odvezených do Vratislavi, z nichž byl precizně podchycen obsah pěti, a dvou přesunutých do Břehu. Byť se jednalo o truhly velmi různorodého objemu, je zřejmé, že minimálně polovina obsahu kralické knihovny pro nás zůstává neznámá, i když je nutno počítat s tím, že úložný prostor v truhlách mohl být využit i pro přesun bratrského archivu. Bohatcová identifikovala ve vřatslavském seznamu 809 tisků (z toho 83 konvolutů)⁴ a v březžském 212 (z toho 33 konvolutů). Na základě rozvržení soupisů lze odvodit původní uspořádání kralické knihovny podle oborů a na další úrovni dle formátů. Oborová struktura knihovny přitom zhruba respektovala obvyklé členění, reflektované nejen v dobových rozsáhlých privátních či institucionálních (klášterních) knihovnách, ale také v nabídkových katalogích centrálních evropských knižních trhů ve Frankfurtu a Lipsku.⁵ Při přípravě na přepravu však byly knihy rozděleny pouze na dvě skupiny: první tři truhly (až na výjimky jako Pa-

---

Tato studie je výstupem grantového projektu GAČR č. 20-10953S „Konfesní pluralita a knižní kultura v prostřední Jednoty bratrské na počátku 17. století“.

¹ BOHATCOVÁ 1970, s. 591–610.

² BÁLENT – VÁVRA 1968.

³ Dva rejstříky zaznamenávající majetek sborů Jednoty byly editovány již v rámci studie BRANDL 1882, s. 150–175; mladoboleslavský nález srovnej Muzeum Mladoboleslavsko, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Boharyně/V_1619, Boharyně; A3254/Brandýs/V, Brandýs nad Orlicí; A3254/Dubenec/V_1619, Dubenec; A3254/Hradiště/V_1603, Heřmanovo Hradiště; A3254/Kostelec/V_1609, Kostelec nad Orlicí; A3254/Krchleby/V_1609, Krchleby; A3254/Rychnov/V_1614 a A3254/Rychnov/V_1618, Rychnov; A3254/Turnov/ 1600 a A3254/Turnov/ 1616, Turnov; A3254/Ústí/V_1606 a A3254/Ústí/V_1611, Ústí nad Orlicí a A3254/Žamberk/V_1614, Žamberk.

⁴ BOHATCOVÁ 1970, s. 610.

⁵ SCHWETSCHKE 1850.

racelus, Leon Fuchs a Levinus Lemnius – přírodovědná literatura) obsahovaly náboženskou literaturu v nejširším slova smyslu bez dalšího konfesijního nebo věcného členění (obvykle církevní otcové, bible, postily apod.). Vzhledem k pestrému spektru zastoupených autorů napříč dobovým konfesijním spektrem, kterému dominovali zástupci reformovaných konfesí, lze předpokládat, že seznamy provázející stěhování knihovny zachytily gros náboženského obsahu sbírky, a proto mohou být využity pro hledání inspiračních zdrojů, resp. intelektuálního zázemí bratrských elit.⁶ Jejich prvotní rozbor naznačuje naprostou dominanci titulů tištěných ve druhé polovině 16. století, zejména v jeho posledních třech dekadách. Další dvě truhly naplněné „libri philosophici, scholastici, historici et theologi“, jimž dominují tituly antické literatury, lingvistické (gramatiky a slovníky) či díla předních humanistů, již budí jistou pochybnost o reprezentativnosti zachycených titulů světské literatury. Zejména poměrně omezený počet děl historické literatury naznačuje, že právě tato díla mohla být uložena mezi neevidovanými materiály.⁷ Poslední z truhel zaznamenávající jazykově české tituly obsahuje především edice děl Lukáše Pražského z produkce bratrských tiskařů a jednotlivě i tituly produkované pražským tiskařským centrem, mezi nimiž je čteněji zastoupena produkce Daniela Adama z Veleslavína, nepochybně člena Jednoty.⁸ Co se týká druhého soupisu titulů kralické knihovny, které putovaly ve dvou truhlách do slezského Břehu, aby byly uloženy v sídle biskupa Jednoty Jiřího Erasta, Mirjam Bohatcová k němu našla záznam, v němž biskup deklaroval knihy jako svoji soukromou knižní sbírku, proto ji nelze vnímat jako institucionální.⁹

Tématem mého zamyšlení je především otázka kontextuálního přístupu k bratrským knihovnám. Ten lze vnímat jak z hlediska interního, tedy v rámci této konfese, tak i ve vztahu ke sbírkám většinové multikonfesijní společnosti v korunních zemích. Zájem by se měl soustředit prvořadě na jejich obsah, ale také způsoby získávání knižních titulů a jejich „využití“ v knihovně, tj. vlastní recepce. Postavení centrální bratrské kralické sbírky v rámci dalších typů institucionálních knihoven Jednoty je ovšem zcela mimořádné. Další institucionální bratrské knižní kolekce bychom mohli nalézt u školských zařízení a jako knihovny sborové. Kusé informace o bratrské gymnaziální knihovně v Ivančicích naznačují, že obsahy školních knihoven byly i v prostředí Jednoty formovány podobně jako ve školních zařízeních dalších protestantských konfesí, tj. rozrůstaly se zejména začleňováním knih zemřelých učitelů, ale i bratrských teologů, a také dary mecenášů.¹⁰

Zcela jiným typem knihoven byly sbírky soustředěné v sídlech jednotlivých sborů. Z pramenů i literatury je známo, že jejich rozsah se obvykle pohyboval od minimálně tří titulů až po 15 knih.¹¹ Existovaly ovšem i sbory, kde se vyskytl pouze titul jediný (Krchleby 1609, kancio-

⁶ První pokus o rozbor obsahu vratislavského seznamu srovnaj HOŤOVÁ 2011, s. 43–47.

⁷ Srovnaj k výskytu historické literatury v knihovnách raného novověku FEJTOVÁ – PEŠEK 2003, s. 183–196.

⁸ BOHATCOVÁ 1970, s. 602–603; k členství tiskaře Daniela Adama z Veleslavína v Jednotě bratrské srovnaj FEJTOVÁ 2014, s. 145–146.

⁹ BOHATCOVÁ 1970a, s. 43–50.

¹⁰ BÁLENT – VÁVRA 1968, s. 1; WINTER 1901, s. 594–595.

¹¹ Viz poznámka č. 3. Minimální počet titulů byl zaznamenán ve Velké nad Veličkou v roce 1605, tj. tři knihy

nál „potrhaný“) nebo kde nebyly knihy zaznamenány vůbec.¹² V dobových souvislostech se jednalo o knihovny podprůměrného rozsahu a zejména poměrně stereotypního obsahu, v němž byla pravidelně zastoupena bible či její části, kancionály a postily. Navzdory omezenému obsahu právě tyto knihovny mají poměrně významnou vypovídací hodnotu nejen z hlediska dějin Jednoty bratrské. Soupisy knihoven začleněné v evidenci celkové výbavy jednotlivých sborů vypovídají totiž o kvalitě jejich vedení i o jejich provozu, což dokumentují vlastní soupisy mobiliáře i komentáře připojené při jejich kontrole v době vizitace.¹³ Svůj význam mají evidence knih v bratrských domech ale i z hlediska dějin knižní kultury Jednoty. Především proto, že se pro některé sbory dochovaly evidence knihoven z různých období, takže lze zaznamenat změnu obsahu – vyřazení opotřebované literatury a nákup nových titulů. Příkladem může být sborová knihovna z Rychnova, pro kterou je zachovaná evidence z let 1614, 1618 a 1620 dokládající, jak se postupně obměňovaly opotřebované bible, a zejména kancionály, které byly okamžitě nahrazovány tituly novými, takže knihovna udržovala svůj stabilní rozsah.¹⁴ Evidence knih z Ústí nad Orlicí zase připomíná, že některé tituly získával sbor i díky darům svých členů či sympatizantů Jednoty.¹⁵ Jednotlivá díla v některých sborových knihovnách pak naznačují, že vlivem intelektuálního zájmu duchovního správce sboru či některého z jeho členů mohl i do těchto knihoven proniknout jiný titul než běžná „provozní“ literatura v podobě bratrských biblí, postil Štefanovy, Kapitonovy či Augustovy, případně Chelčického nebo Husovy, a zejména bohaté bratrské písňové tvorby. Tak lze nalézt v knihovně sboru v Boharyni kázání Friedricha Nausey či Johanna Herolta,¹⁶ v Žamberku *Providentia Dei* Jeana de L'Espine, nepochybně v jednom ze dvou vydání z veleslavinské tiskárny, *Kroniky a životův sepsání nejvrchnějších biskupův římských* Roberta Barnese v norimberské edici z roku 1565,¹⁷ v Turnově gramatiku Philippa Melanchthona, do češtiny přeložený titul Francesca Petrarcy *O lékařství proti štěstí a neštěstí* vtištěný na počátku 16. století nebo aktuální edici *Theatrum mundi* Matouše Konečného, vydanou u Samuela Adama z Veleslavína v roce 1616.¹⁸

Institucionální knihovny v prostředí Jednoty a jejich obsah dnes známe z dobových soupisů, ať už vznikaly za jakýmkoliv účelem, např. jako v případě kralické knihovny při převozu knih nebo u sborových knižních sbírek jako součást pravidelně vytvářené evidence vybavení bratrských domů, která patřila k základním povinnostem sboru a předkládala se ke kontrole při vizitacích.¹⁹ Srovnávání bratrských institucionálních knihoven vylučuje jejich naznačený specifický charakter, daný zcela odlišným účelem. Pokud bychom se pokusili hledat komparaci mimo rámec bratrské konfese, měli bychom logicky směřovat v prvé řadě k náboženským společenstvím formovaným na podobném konfesijním základě. Pro české země se však doklady o jejich knihovnách vytvářených na kolektivní bázi nedochovaly, i když informace o knižní kultuře v takových společenstvích nescházejí.²⁰ V případě centrální kralické sbírky se proto nabízí spíše srovnání s knihovnami z opačného konfesijního spektra, tj. např. s knihovnami církevních řádů. Problémem je ovšem většinou v případě řádů se středověkou tradicí doba vzniku

---

(bible, 1. díl bratrské šestidílné bible a kancionál) a 15 titulů v Turnově viz Muzeum Mladobolesavska, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Turnov/ 1600 a A3254/Turnov/ 1616, Turnov.

¹² Muzeum Mladobolesavska, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Krchleby/V_1609, Krchleby.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Muzeum Mladobolesavska, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3254/Rychnov/V_1614 a A3254/Rychnov/V_1618, Rychnov.

¹⁵ Tamtéž, A3254/Ústí/V_1606, Ústí nad Orlicí.

¹⁶ Tamtéž, A3254/Boharyně/V_1619, Boharyně.

¹⁷ Tamtéž, A3254/Žamberk/V_1614, Žamberk.

¹⁸ Tamtéž, A3254/Turnov/ 1600 a A3254/Turnov/ 1616, Turnov.

¹⁹ SOSNOVEC 2009, s. 6.

²⁰ Srovnej např. ROTHKEGEL 2010, s. 40–63. Autor zachytil literární a rukopisnou i tištěnou knižní produkci novokřtěnců a její pozůstatky v současných knihovnách.

těchto sbírek, která přináší množství časových vrstev a středověké jádro. Z tohoto hlediska by komparace mohla směřovat nejspíše ke komunitním knihovnám předbělohorských jezuitských kolejí, které se formují ve stejném období, i když limitem může být jejich dominantní orientace na vzdělávání mládeže a také aktuální stav zpřístupňování pramenů k těmto knihovnám, opírající se zatím spíše o prameny normativní.²¹

Materiál k porovnání sborových knihoven Jednoty by také mohla poskytnout data o farních knihovnách z předbělohorského utrakvistického, ale i katolického prostředí. Pramenné výzkumy však dokládají pouze knihovny jednotlivých kněží, které sice mohly v řadě případů suplovat farní sbírky, avšak s ohledem na jejich často náročnější obsah i uložení v domácnosti kněze je třeba je vnímat spíše jako knihovny soukromé.²² Také pokud se setkáme s údajem o tom, že kněz knihy v testamentu neodkazoval soukromé osobě, pak příjemcem bývala obec, nikoliv farnost. Tento postup mohl souviset se složitějšími majetkoprávními poměry utrakvistických farností a s rolí obcí při správě farního majetku.²³ Proto je třeba nahlížet na soupisy knihoven předbělohorských katolických i protestantských kněží spíše jako na soukromé, profesní, resp. intelektuálské knižní sbírky a porovnávat je s privátními knihovnami bratrského kléru. Jiná mohla být situace v luterském prostředí, které po vzoru zahraničních sbírek mohlo vytvářet tzv. Rat-, Schul- und Kirchenbibliothek. To však bylo v Čechách soustředěno zejména v příhraničních oblastech a dosavadní výzkumy vedle údajů o školních knihovnách z první poloviny 16. století více materiálu ke komparaci nenabízejí.²⁴

Tím se dostáváme k druhé skupině knihoven v Jednotě bratrské, a tou byly knihovny soukromé. Jednalo se zejména o knihovny bratrských kněží, které dnes známe také z dobových soupisů. Na prvním místě je to knihovna biskupa Erasta, přestěhovaná v roce 1629 z Kralic do slezského Břehu, obsahující v převaze latinské, resp. německé tisky.²⁵ Další dvě knihovny bratrských kazatelů jsou opět známy ze soupisů uložených v archivu biskupa Matouše Konečného – knihovna Bohuslava Jafeta († 1615) a Šimona Věrníka († před 1620), které vznikly pravděpodobně v souvislosti s řešením jejich pozůstalosti.²⁶ Nejedná se o přesné katalogové záznamy, ale na rozdíl od knihovny biskupa Erasta, která v mnoha případech eviduje dokonce i některé z vydavatelských údajů (místo a datum vydání), jde o velmi zkrácené informace o autorech, dílech a formátu, které umožňují zjistit rozsah, tematické zaměření knihovny a konkrétní tituly, i když bez možnosti přesné identifikace zmiňovaných vydavatelských dat.

V knihovně duchovního správce a kazatele v Betlémské kapli Bohuslava Jafeta se nalézá 173 knih (celkem 174 titulů), jejichž tematická skladba ukazuje na jednoznačné konfesijní preferen-

²¹ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ 2020, s. 9–14.

²² Srovnej WINTER 1896, s. 679–684; PEŠEK 1991, s. 417–438.

²³ WINTER 1896, s. 681; KŮRKA 2010, s. 73–90.

²⁴ URBAN 1994, s. 34–36, 82–84; HEJNIC 1994, s. 529–535.

²⁵ BOHATCOVÁ 1970, s. 592, 604–606, 610; BOHATCOVÁ 1970a, s. 44.

²⁶ Muzeum Mladoboleslavská, Mladá Boleslav, Archiv Matouše Konečného, sign. A3256, Catalogus librorum.

ce. Jádrem celé sbírky tvoří na 56 titulů theologické (resp. filozofické) literatury evropských reformovaných autorů (Heinrich Bullinger, Jean Calvin, Ludwig Lavater, Johann Oecolampadius, Lambert Daneu, Abraham Scultetus, Christoph Pezel, Wolfgang Musculus, Philippe de Morney aj.). Většina autorů byla zastoupena jednotlivými díly, k výjimkám patřil Amand Polan z Polansdorfu, který měl úzké vazby k rodu Žerotínů a z jehož díla si Jafet opatřil hned tři tituly. Produkci reformovaných autorů doplňuje 29 knih luterských, v knihovnách v českých zemích spíše méně často zastoupených theologů, mezi nimiž ovšem samotný Martin Luther schází (Flacius Illyricus, Philipp Melancthon, Simon Sten, Georg Steinhart, Jakob Heilbrunner, Simon Paul, Valentin Trotzendorf, Lucas Lossius aj.). Domácí husitskou tradici zastupuje jen Jan Campanus Vodňanský a jeho *Odae sacrae*, které byly ale vydány i v zahraničí.²⁷ Vlastní autorské zázemí Jednoty se v Jafetově knihovně s výjimkou Budovcova *Anti-Alkoránu* nereflektovalo vůbec. Přímou vazbu k němu měl jen jeden ze spisů jezuitů Václava Šturma namířeného proti Jednotě.

Jafet se v četbě nevyhýbal ani soudobé katolické produkci (Carranza, Johannes Bilstein) a samozřejmě titulům spjatým s klasickým dílem církevních otců. Tituly světské literatury, které by reflektovaly běžné čtenářské zájmy mimo okruh theologické, resp. náboženské literatury, stály na okraji Jafetova zájmu. Zastupovalo je devět děl dobově velmi populární historické četby, jejíž obsah odpovídal běžným čtenářským preferencím v českých zemích, tj. např. dílo Sleidanovo, Pavla Jovia, Olaa Magna či Hájkova kronika v německé verzi. Tři tituly se pojily s oblastí přírodních věd – *Theoria physica mundi* Clemense Timplera, *Novae quaestiones sphaerae* Sebastiana Theodorica a *Aulica vita* Heinricha Petrea.

Bohatým souborem okruhu světské literatury v jeho knihovně bylo 27 titulů, které souvisely se školní výukou, v případě Jafeta pravděpodobně nikoliv s jeho vlastní učitelskou praxí, kterou prameny nedokládají, ale spíše s jeho mnohaletými zahraničními studii (Zhořelec, Marburg, Herborn, Brémy).²⁸ Jafet v knihovně soustředil gramatiky a slovníky z běžné dobové produkce autorů z celého konfesijního spektra, včetně gramatiky jezuitů Manuela Álvarese, které byly spojené s latinou, řečtinou, němčinou a hebrejštinou. Do uvedeného okruhu můžeme zařadit i tituly klasické antické literatury využívané při výuce (Cicero, Démostenés, Vergilius). Souvislost se zahraničními Jafetovými studii měl určitě i jeho zájem o díla humanistické literatury zastoupená autory, jako byl Erasmus Rotterdamský, Jean Tixier de Ravisí, Paulus Manutius, Marc-Antoine de Muret.

Knihovna Šimona Věrníka o 55 titulech patřila v dobových souvislostech nepochybně k nadprůměrným, byť nedosahovala více než 100 svazků jako mimořádně rozsáhlé privátní knihovny období raného novověku. I její jádro (31 titulů), tj. více než polovinu jejího obsahu, představovala náboženská literatura, v níž 16 děl pocházelo z dílny autorů reformovaných konfesí. Jejich skladba se až na několik výjimek výrazně neodlišovala od titulů v Jafetově knihovně (Augustin Marlorat, Dudley Fenner, Caspar Olevian, Matthias Martini) a i Věrník si jako nejoblíbenějšího autora zvolil Polana z Polansdorfu, jehož knihy zařadil do své sbírky hned třikrát. Tato popularita v knihovnách bratrských intelektuálů mohla souviset s mimořádnou pozicí Polana, kterou mu v Jednotě zajistila jeho vazba na Karla st. ze Žerotína i další příslušníky českobratrské konfese tohoto rodu. Početně byla ve Věrníkově sbírce zastoupena i literatura luterských autorů, mezi nimiž i v této knihovně scházel Martin Luther (Johannes Mathesius, Victorinus Strigel, Jakob Heerbrand, Aegidius Hunnius, Matthaeus Dresser, David Chytraeus, Johannes

²⁷ 1608 v Praze (BCBT38178) a 1618 v Amberku a Frankfurtu nad Mohanem (VD17 23:330263W a 1:659816W).

²⁸ Srovnej TRUHLÁŘ – HRDINA – HEJNIC – MARTÍNEK 1966, s. 417–418.

Rhenius). K protestantské literatuře v jeho knihovně patřilo také dílo Immanuela Tremellia, resp. jeho překlad Starého zákona. Ačkoliv i Věrníkův zájem o literaturu měl multikonfesijní charakter, katolický tisk si obstaral pouze v případě publikace Johanna Wilda (*Exegesis in epistolam Pauli ad Romanos*). K okruhu náboženské literatury pak patřila i jeho „hebrejská“ bible.

Zastoupení světské literatury bylo v případě této knihovny velmi omezené a představovalo jen cca třetinu jejího obsahu. Jednalo se zejména o tituly jazykovědné – gramatiky a slovníky oblíbených autorů (Ambrogio Calepino, Theophil Golius, Marcus Beumler, Nicodemus Frischlin, Philipp Melanchthon, Jean Tixier de Ravisi, Martin Crusius). Z antické literatury si Věrník pořídil pouze dílo Terentiovo a Ezopovy bajky v latinské verzi. Celkem šesti knihami jsou u Věrníka zastoupeni autoři děl humanistické literatury – Pierre de la Ramée, Georgius Macropedius, Otto Casmann a svým historickým opusem i Benedictus Accoltus a Jacobus Angelus. Historická tematika je poslední z okruhů světské literatury, která byla do knihovny zařazena spíše okrajově. Šlo o Simona Stena *Triumphalia de victoriis Elisabethae* a teoretické dílo Philippa Glasera *Syngrama Historiae Theoreticae*. Historická literatura ale byla také jediným okruhem literatury, v níž se přímo manifestoval Věrníkův zájem o téma Jednoty bratrské, respektive o její historii z pera Joachima Cameraria (*Historica narratio de fratrum orthodoxorum ecclesiis in Bohemia, Moravia et Polonia*).

Obě knihovny bratrských duchovních byly zcela založeny na zahraniční tiskařské produkci zejména náboženské literatury, v níž byla akcentována tvorba autorů, kteří se hlásili k reformovaným konfesím. Role náboženské literatury byla významnější v menší knihovně Věrníkově, ale v případě obou sbírek se nedá na základě dominance náboženské literatury vyvozovat jejich méně kvalitní obsah, jako tomu často bývá v privátních knihovnách.²⁹ Naopak, náboženská literatura byla v obou knihovnách zastoupena náročnými teologickými tituly. Skladba obou knihoven také napovídá, že je nutno je v případě obou duchovních vnímat především jako sbírky profesní. Podobný obraz i skladbu autorů do značné míry skýtá i knihovna biskupa Erasta, která dosud nebyla podrobena detailnějšímu rozboru.

Srovnání s knihovnami duchovních jiných protestantských konfesí, jejichž obsah nám většinou zachytily jejich pozůstalostní inventáře, naznačuje, že mimořádný rozsah sbírek čítající více než 100 titulů nebyl výjimečný. U šesti známých biblioték předbělohorských farářů z měst pražských byly takto rozsáhlé minimálně dvě knihovny. Majiteli šesti knihoven byli kněží, kteří se pohybovali v poměrně širokém spektru domácího utrakvismu, ale právě knižní sbírky dokládaly jednoznačně jejich konfesijní preference. Obsahově knihovnám naprosto dominovala náboženská literatura, ať už luterské nebo reformované (kalvínské) orientace, zejména zahraniční produkce. K dílu Martina Luthera a jeho následovníků se přikláněla knihovna kněze Joachima Balkena Dakose z Nového Města pražského, zaznamenaná v roce 1590 a obsahující 66 titulů dominantně náboženské a téměř výhradně luterské literatury. Konfesijně smíšený charakter s výrazným zastoupením titulů reformované (kalvínské) literatury vykazovala knihovna faráře od sv. Jiljí na Starém Městě Mikuláše Rejského z Heřmanova Městce o 302 svazcích, sepsaná v roce 1609.³⁰ Naopak starší sbírka kněze Pavla Kamilla, zaznamenaná již roku 1585, se opírala

²⁹ FEJTOVÁ 2003, s. 151–182.

³⁰ PEŠEK 1991, s. 426–428, 431–434.

o náboženské tituly klasické literatury církevních otců, respektive předreformační produkce, i když ani tento kněz neopomenul dva základní luterské tituly: katechismy Martina Luthera a Urbana Rhegia.³¹

Při srovnání obsahu knihoven těchto utrakvistických farářů s knižními sbírkami bratrských kněží se ukazuje, že obsahu bratrských knihoven se nejvíce blížila sbírka Mikuláše Rejského, který byl už v roce 1602 konzistorií napomínán kvůli šíření kalvinství.³² Skladba dominujících autorů reformovaných konfesí je v jeho knihovně do značné míry totožná, stejně jako marginální role světské literatury. Komparace knihoven duchovních napříč konfesijním spektrem tak naznačuje, že právě tento směr výzkumu je pro analýzu knihoven v rámci prostředí Jednoty perspektivní, a to nejen díky dochovaným pramenům, ale také proto, že formování konfesionality kléru, kterou četba zásadně ovlivňovala, je základní otázkou nejen výzkumu nábožensko-politického vývoje v českých zemích doby předbělohorské, ale také vývoje jednotlivých denominací.

Problematika privátních knihoven však není pouze otázkou intelektuálních či profesně konstruovaných sbírek duchovních, ale stejně významná je i podoba privátních knižních kolekcí členů Jednoty, ať už náleželi k jakékoliv společenské vrstvě. Přednostně se jedná o knihovny šlechtické. Právě šlechta, ať už s bratřími jen sympatizovala, či k jejich členům přímo patřila, hrála zásadní roli pro existenci bratrských sborů, kterým na svých panstvích garantovala podmínky pro jejich fungování. Tím spíše je podstatná otázka, jak vypadalo konfesijní a intelektuální zázemí těchto osob, které se manifestovalo ve skladbě jejich knihoven. Tématu bratrské šlechty a knižní kultury byla v literatuře věnována značná pozornost, a to speciálně otázky knihoven.³³ Analýza proběhla u dvou významných knižních souborů Petra Voka z Rožmberka a Karla st. ze Žerotína, v prvním případě zejména na základě dobového katalogu, ve druhém zvláště díky dochovaným svazkům.³⁴ Výzkum „žerotinián“ však zůstal na půl cesty a záměr dokončit identifikaci těchto tisků, resp. rukopisů ve vratslavské knihovně zjevně nebyl doveden do zdárného konce. Z hlediska komparačního se proto právě Žerotínova knihovna, zpřístupněná hlavně edicí Dudíkovou, soustředěnou pouze na část jeho původní knihovny, jeví jako málo vhodná. Poskytuje poměrně jednostranný obraz o publikační strategii Jednoty ve vlastních, ale i komerčních tiskárnách a o nejrozšířenějších tiscích českých (pražských) tiskáren doby předbělohorské, v tomto případě bez jednoznačné tematické preference.

Dalším krokem při výzkumu knižních fondů spojených s prostředím bratrské šlechty se tak do budoucna může stát především, resp. prakticky výhradně identifikace jednotlivých titulů na základě provenienčních znaků ve stávajících sbírkách, protože dle zjištění Jiřího Justa se „na území České republiky nedochovala žádná ucelená knižní kolekce z majetku bratrského šlechtice“.³⁵ Typovým příkladem je identifikace knih z knihovny bratrského šlechtice Jana Labounského z Labouně, publikovaná právě Jiřím Justem.³⁶ Tento postup naznačuje mnohé o vztahu majitele ke knize i o způsobu její recepce, a pro výzkum knižní kultury v prostředí Jednoty bratrské tak má zásadní význam, ale při interpretaci preferencí ať už konfesijních nebo tematických může být v mnoha ohledech spíše zavádějící, pokud představujeme knihovnu čítající původně desítky až stovky svazků na základě několika dochovaných

---

³¹ Tamtéž, s. 425.

³² Tamtéž, s. 418.

³³ Shrnutí této problematiky srovnej JUST 2020, s. 79–95.

³⁴ VESELÁ 2005; VESELÁ 2009, s. 193–214; DUDÍK 1877, s. 210–266; KNOZ – TUROWSKA 2007, s. 466–475.

³⁵ JUST 2020, s. 79.

³⁶ JUST 2020a, s. 73–105.

jednotlivin. Potenciál takto identifikovaných čtenářských, respektive intelektuálních zájmů majitele knihovny pro porovnání je tak značně omezený.

Pokud tedy shrneme možnosti komparace bratrských šlechtických knihoven, zůstává nám celek knihovny Petra Voka z Rožmberka. Tady ovšem narazíme na jinou otázku, která se týká obecně možnosti srovnání obsahu rozsáhlých šlechtických knižních sbírek, které byly budovány s dostatečným finančním zázemím, aby odpovídaly často speciálním čtenářským zájmům majitelů, ale i jiným funkcím, než představovala vlastní četba (sběratelství, reprezentace).³⁷ Ostatně právě specifické intelektuální či konfesijní zájmy byly důvodem, proč šlechtic budoval vlastní knihovnu a nevyužíval pouze rodovou sbírku. Každý ze šlechtických majitelů knihoven volil i specifické cesty získávání – nákupu nových i antikvárních titulů. Lze takto specificky orientované kolekce vůbec porovnat? Je v případě těchto knihoven konfesijní hledisko podstatné, nebo se stává významným až se změnou nábožensko-politických poměrů v devadesátých letech 16. století, která přinesla zesílený rekatolizační tlak zeměpanské moci a byla následně spojena s řadou konverzí v řadách české šlechty? Otázek se zatím nabízí více než odpovědí, ale vůči komparačnímu potenciálu šlechtických knihoven obecně jsem spíše skeptická.

Příznivější podmínky pro porovnání knihoven nabízejí sbírky vznikající v městském, resp. měšťanském prostředí, a to v prvé řadě s ohledem na výsledky dlouhodobých výzkumů zaměřených na tyto sbírky v raně novověkých pražských a dalších českých královských městech, zvláště pro období předbělohorské.³⁸ Od devadesátých let 16. století členská základna Jednoty ve městech posílila své řady a pozice, ale početně narostl zejména její pražský (tuchoměřicko-pražský) sbor, který dosáhl v době předbělohorské počtu 423 členů, z nichž část se podařilo ztotožnit s konkrétními známými osobnostmi z pražského souměstí.³⁹ To umožnilo dohledat i prameny, v nichž se v souvislosti s těmito měšťany a obyvateli měst pražských mohly objevit zmínky o jejich knihovnách, tj. zejména inventáře pozůstalostí a testamenty. Výsledek byl možná nikoliv překvapivě poměrně slabý i proto, že osudy řady těchto bratří se uzavřely v emigraci, takže zmíněné úřední záznamy testamentů a evidencí pozůstalostí v městech pražských vůbec nevznikly a v městských kancelářích nebyly ani uloženy.

Přesto se podařilo identifikovat celkem 18 předbělohorských testamentů členů pražského sboru Jednoty a jejich nejbližších rodinných příslušníků,⁴⁰ z nichž ale pouze ve dvou jsou zmiňovány knihy. V roce 1578 vymínil v poslední vůli Jiří Rozín z Javorníku, příbuzný člena Jednoty Eliáš st. Rozína, předání knih svému nevlastnímu synovi Janu Lehnovi jako dědictví po jeho otci.⁴¹ Druhý z testamentů sepsal v roce 1612 Kunderát Škréta Šotnovský, člen Jednoty a otec malíře Karla Škréty, a stanovil, aby jeho synové z pozůstalosti přednostně získali „spisy, paměti a všechny knihy“, s výjimkou těch, které již daroval manželce. Mimořádný vztah tohoto člena Jednoty ke knihám potvrzuje i jeho další požadavek, aby manželka děti vedla „pilně“ k literárnímu umě-

³⁷ Srovnej VESELÁ 2015, s. 941–964; VESELÁ – MAREK 2020, s. 5–27.

³⁸ PEŠEK 1993, s. 71–77, 91; FEJTOVÁ 2000, s. 105; POKORNÝ 1988, s. 41–63; MALECZYŇSKA 1982, s. 26, 29, 83–87; ČIČAJ 1985, s. 126; ŽURKOWA 1967, s. 27–28; FEJTOVÁ 2002, s. 28.

³⁹ FEJTOVÁ 2014, s. 18.

⁴⁰ Adam Skála, Jan a Václav Trnkové, Jan Ješín, Mikuláš a Michal Lvové, Jan Litoměřický z Jizbice, Daniel a Jiří Rozínové, Adam Tatek, Adam Huber z Riesenpachu, Jan a Jan Kunderát Škréta, Daniel Adam z Veleslavína, Adam Linhart, Jakub Lavín, Kateřina Sixtová z Ottersdorfu a Dorota Ledčanská.

⁴¹ Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Sběrka rukopisů, rkp. 2120, kniha testamentů Starého Města pražského 1562–1582, f.190v.

ni.⁴² Rozsah Škrétovy knihovny však bohužel není v rámci jeho pozůstalosti dokumentován inventárním soupisem, jak tomu ostatně bylo ve většině případů dochovaných testamentů. Ty řešily dispozici s majetkem mimo jiné i proto, aby se jmění testátora vyhnulo dědickým sporům, nebo se v případě jeho úmrtí bez dědiců nestalo odumrtí, která dávala podnět k úřednímu soupisu majetku.⁴³ I v řadách členů Jednoty bychom však našli výjimku. Jedná se o dochovaný testament a současně inventář Doroty Ledčanské z let 1615 a 1617. Dorota pocházela z českobratrské rodiny Kutnaurů ze Sonnenštejna a jejím manželem byl rovněž člen Jednoty Jan st. Ledčanský z Popic.⁴⁴ Jednalo se o mimořádně zámožnou měšťku s řadou polností a třemi domy, která se věnovala nákladnickému podnikání a půjčování financí. V její pozůstalosti se podle údajů z inventáře nacházelo 48 knih, ale blíže byly určeny jen dvě bible. Současně bylo zaznamenáno 10 stříbrných pukel a klauzur na knihy, které naznačovaly, že Dorota věnovala mimořádnou pozornost i vnější podobě své knižní sbírky, která patřila v měšťanském prostředí k nadprůměrně rozsáhlým.⁴⁵

Jedinou další knihovnou člena Jednoty bratrské v městech pražských, kterou se podařilo v inventářích dohledat, byla sbírka knih v domácnosti novoměstského měšťana Matěje Brzobohatého, resp. jeho otce Jana.⁴⁶ Zatímco při soupisu pozůstalosti Jana Brzobohatého byly v roce 1577 nalezeny pouze dvě knihy – bible v českém jazyce a žaltář, v domácnosti jeho syna Matěje byly v roce 1616 po jeho smrti nalezeny dva kalendáře, které používal pro záznamy o finančních transakcích, a zbytek jeho knihovny byl charakterizován jako „knihy některé in folio a jiných něco málo menších“.⁴⁷ Lze usuzovat, že se mohlo jednat spíše o průměrně rozsáhlý librář, který významně nepřesahoval hranici 20 titulů. Bohužel i v tomto případě zůstává obsah knihovny neznámý.

Přestože tradiční prameny využívané k identifikaci měšťanských knihoven – inventáře a testamenty – v případě knižních kolekcí členů pražského sboru Jednoty selhávají, dochovaly se doklady, které alespoň rámcově charakterizují zaměření knihoven dvou rodin, spojených s bratrským sborem – první jsou Sixtové z Ottersdorfu a druží Trejtlarové z Krošvic. Čtenářské zájmy zakladatele rodu, staroměstského kancléře Sixta z Ottersdorfu, který za svého života čelil podezření ze sympatií a udržování kontaktů s Jednotou bratrskou,⁴⁸ dokumentují nálezy knih z jeho knižní kolekce, která nepochybně přešla i na jeho potomky, z nichž Jan Theodor byl v době předbělohorské zaznamenán v evidenci pražského bratrského sboru.⁴⁹ Jednalo se zejména o tituly právnícké, historické, resp. historicko-politické a humanistické, vytištěné a dostupné na evropském knižním trhu převážně v první polovině 16. století, a současně o náboženskou literaturu výrazně orientovanou na luterskou produkci (Martin Luther, Philipp Melancthon, Joachim Camerarius, Paul Eber).⁵⁰ Dosud identifikované tituly charakterizují Sixtovu knihovnu jako výrazně profesně a humanisticky orientovanou.

⁴² AMP, Sbírká rukopisů, rkp.2206, kniha testamentů Starého Města pražského 1619–1658, f. 60r.

⁴³ PEŠEK 1982, s. 71, 74, 79–81.

⁴⁴ FEJTOVÁ 2014, s. 163–164.

⁴⁵ AMP, rkp. 2210, kniha testamentů Nového Města pražského 1617–1665, f. 86r–87v; rkp. 1208, kniha inventářů Nového Města pražského – Petřská čtvrt 1576–1617, f. 202r–213r, zde f. 205r, 210r.

⁴⁶ AMP, rkp. 1208, kniha inventářů Nového Města pražského – Petřská čtvrt 1576–1617, f. 4v–5r, 198r–201v.

⁴⁷ Tamtéž, f. 5r, 198r.

⁴⁸ FEJTOVÁ 2014, s. 135.

⁴⁹ HEJNIC 1960, s. 141–144, 280–285; HEJNIC 1961, s. 109–112; KAŠPAROVÁ 1991, s. 164–175.

⁵⁰ HEJNIC 1960, s. 280–281.

Předpokládání dědicové jeho knižní kolekce byli jeho dva synové Jan Theodor a Sixt Theodor (Theodosius), i když nelze vyloučit, že některé ze svazků mohla získat i některá z jeho pěti dcer.⁵¹ Knihovna Jana Theodora opustila Čechy i se svým majitelem v době pobělohorské a v roce 1639 byla zničena při dobytí Pirny.⁵² Její obsah a ani případný podíl knih z otcova majetku proto nelze doložit.⁵³ Druhý Sixtův syn Sixt Theodor zemřel kolem roku 1599, protože právě v tomto roce byla zinventována jeho pozůstalost. Domácnost Sixta Theodora naplněná mimo jiné obrazy a hudebními nástroji obsahovala také knihy. Ty byly soustředěny v různých prostorech jeho domu, ale v naprosté většině jsou zaznamenány pouze souhrnně. V jedné zachycené skupině knih foliového a kvartového formátu byla identifikována pouze bible v českém jazyce a „kronika česká“, patrně Hájkova, která byla zmíněna, protože při soupisu z důvodu zápůjčky scházela. Další skupinu knižních titulů tvořily v této knihovně modlitební knihy, které byly vybaveny reprezentativní aksamitovou vazbou zdobenou stříbrnými prvky.⁵⁴ Zbylá větší část knižní sbírky byla uložena v mobiliáři (almarách). Jednalo se o nespecifikované množství zcela nově svázaných knih. Odděleně bylo uloženo dalších 37 svazků různých formátů a 12 dílů české bible. Poslední skupina knih byla uložena společně s obrazy. Jednalo se o jeden „štambuch“, nepochybně odkazující na studijní cestu Sixta Theodora, a dále nsvázané knihy, jejichž dominantní složkou byly ilustrace (jiných kněh s figurami), které souvisely se zájmem majitele o výtvarné umění.⁵⁵ Mimořádně rozsáhlá sbírka tohoto Sixtova syna tak zůstává z hlediska obsahu velkou neznámou. Je zjevné, že část publikací měla i reprezentativní funkci a centrální místo v knihovně zaujímal několik vydání bible v českém jazyce.

Výskyt knih v bratrské rodině Trejtlarů z Krošvic dokládá už pozůstalostní inventář Václava Trejtlara z roku 1606, který zachytil především nespecifikované množství knih uložených v „almaře“, z nichž část měla být dokonce ve francouzštině. Samostatně byla deponována bible v německém jazyce a Spangenbergova *Postila*, s ohledem na jazykové preference majitele patrně spíše v německém jazyce. Podle místa uložení obou titulů šlo nepochybně o knihy, které majitel aktivně využíval. Součástí jeho knižní kolekce bylo i sedm map a šest svazků, které měl tento měšťan v zástavě.⁵⁶ Ani obsah této sbírky nelze blíže charakterizovat, i když je zřejmé, že pravidelná Trejtlarova četba byla spojena pouze se dvěma základními náboženskými díly. Co se skrývalo za francouzskými tituly, lze stěží odhadovat, stejně jako Trejtlarovy konfesijní preference. Vzhledem k tomu, že rok po jeho smrti byla vdova zachycena mezi členy pražského bratrského sboru, dá se předpokládat, že i on se k bratrské konfesi hlásil.

Příznivý Trejtlarův vztah ke knižní kultuře jistě ovlivnil i vzdělávání jeho dvou dcer Anny Marie a Lidmily Zuzany. A právě čtenářské zájmy i vlastní literární ambice starší Anny Marie dokládá několik rukopisů a tisků, které se podařilo identifikovat v různých institucionálních knihov-

⁵¹ FEJTOVÁ 2014, s. 136.

⁵² Tamtéž, s. 135.

⁵³ Některé tituly z knihovny jeho otce Sixta z Ottersdorfu se podařilo identifikovat ve švédských knihovnách, do nichž byly zařazeny jako součást kořisti švédských vojsk získané na sklonku třicetileté války. Srovnej Švédská knižní kořist z Čech a Moravy 1646–1648. Bibliografický a informační portál [on-line], <https://kniznikorist.cz/> (přístup 13.03.2022). Za upozornění na uvedené tituly děkuji dr. Lence Veselé.

⁵⁴ Knihy v měšťanských knihovnách měly zcela výjimečně výrazně dekorativní a finančně náročnou podobu, která by svědčila pro jejich dominantně reprezentační roli. Srovnej VESELÁ – MAREK 2020, s. 5–27.

⁵⁵ AMP, rkp. 1174, kniha inventářů Starého Města pražského 1596–1622, f. 83v–88v, zde 84v, 87r.

⁵⁶ Tamtéž, f. 232v–241r, zde f.234r, 234v, 235v, 236r.

nách.⁵⁷ Jde o sborník traktátů z roku 1584, který vznikl v tuchoměřickém bratrském sboru a tematicky se vázal k prostředí Jednoty, jehož první majitelkou se stala právě Anna Marie, dále o bratrskou postilu přinášející betlémská kázání Matěje Cyra, Jana Cyrila a Matouše Konečného, která si sama zapsala, a konečně o konvolut původně z majetku bratrského kněze Matěje Cyra se dvěma kralickými tisky (*Obrana mírná a slušná kancionálu bratrského a Pravda vítězíci Matouše Konečného*), který se také dostal do její knihovny. Souvislost s touto dcerou Václava Trejtlara má ještě konvolut s pěti tituly (spis Havla Phaetona Žalanského, kázání Zachariáše Bruncvíka a pohřební píseň o Petru Vokovi z Rožmberka od Šimona Lomnického z Budče), mezi nimiž bylo vevázáno i pohřební kázání z roku 1626 věnované Anně Marii Trejtlarové a jí vyhotovený opis modliteb.⁵⁸

Anna Trejtlarová, stejně jako její rodiče členka Jednoty bratrské, zařadila do své knihovny, jejíž rozsah neznáme, prakticky výhradně rukopisy a tisky z bratrské produkce, na jejichž vzniku se v případě rukopisů i aktivně podílela. Z tohoto hlediska rozhodně patřila i v rámci Jednoty k mimořádným osobnostem a její vyhraněná konfesijní preference se vzdalovala zjevně spíše multikonfesijní skladbě knih v kolekci jejího otce. Jeho nadkonfesijní přístup při vytváření knihovny byl v pražském měšťanském prostředí doby předbělohorské běžný napříč konfesijním spektrem měšťanských čtenářů a přetrvál, byť v menším rozsahu, i v době pobělohorské až do sklonku 17. století.⁵⁹

Dokladem tohoto vývoje je např. knihovna Šimona Kutnaura ze Sonnenštejna, syna člena Jednoty bratrské Jana, popraveného při staroměstské exekuci 21. června roku 1621. Šimon, vychovávaný v dětství a mládí v městech pražských v prostředí Jednoty a později v saském exilu, se v dospělosti ještě během třicetileté války vrátil do měst pražských, konvertoval ke katolictví a definitivně se usídlil na Novém Městě. Zanechal po sobě knihovnu, která byla sepsaná v rámci pozůstalostního inventáře v roce 1682 a obsahovala 24 tištěných knih i rukopisů. Náboženská literatura v ní byla zastoupena osmi tituly, z nichž dva pocházely z produkce katolických autorů – Johanna Wilda a jezuita Jeremiase Drexela, dva byly spojené s Jednotou bratrskou – kancionál a *Confessio fratrum Bohemicorum* a čtyři díla byla od autorů luterské konfese – Sebastian Franck, Philipp Kegel a dva tituly Martina Luthera. Celek této průměrně rozsáhlé kolekce dotvářely další knihy zejména pro právní a správní praxi, i jednotliviny historické a antické literatury.⁶⁰ Není pochyb, že knihovna Šimona Kutnaura reflektovala tradici konfesijní skladby sbírek doby předbělohorské, která evidentně ovlivňovala i pražské prostředí Jednoty a manifestovala se v multikonfesijním přístupu, jenž mohl v případě některých členů Jednoty akcentovat zejména tituly bratrské a reformované literatury.

Komunita pražského bratrského sboru v době předbělohorské však mohla v rámci členské základny Jednoty představovat co do sociální skladby zvláštní měšťanské prostředí, které v případě čtenářských zájmů stíralo specifika běžných bratrských privátních knihoven vznikajících v jiných českých a moravských městech, a naopak se blížit skladbě běžné měšťanské knihovny většinou protestantského prostředí pražského souměstí. Možnosti přístupu ke knižní produkci i kulturní vlivy zemského centra, sídla univerzity a v době předbělohorské i sídla panovnického dvora, vytvářely pro pražské členy Jednoty specifické a mimořádně příznivé podmínky pro vytváření knihoven a do značné míry bránily možné separaci takových sbírek v rámci měšťanského prostředí.

⁵⁷ HALAMA 2018, s. 181–208.

⁵⁸ Tamtéž, s. 188–191.

⁵⁹ FEJTOVÁ 2000, s. 99; FEJTOVÁ 2012, s. 240–255.

⁶⁰ AMP, Sbíрка rukopisů, rkp. 1196, kniha inventářů Nového Města pražského, 1659–1718, f. 226r–230v, zde f. 229v–230r; FEJTOVÁ 2020, s. 270.

Podobu běžných privátních měšťanských knižních kolekcí v mimopražském prostředí Jednoty naznačují publikované výzkumy o raně novověkých knihovnách obyvatel městeček na jižní a západní Moravě, tj. v prostoru, kde se koncentrovaly bratrské sbory. Toto bádání bylo založeno na analýze obvyklých pramenů, tj. testamentů a inventářů měšťanských majetků.⁶¹ Většina majitelů knih identifikovaných v těchto městech patřila mezi řemeslníky či se věnovala zemědělské činnosti, ale velikost a kvalita jejich knihoven nebyla podmíněna majetkovými poměry. Tři čtvrtiny z těchto předbělohorských bratrských čtenářů si pořizovaly pouze knižní jednotliviny, a nikoliv soubory knih, které by obsahovaly alespoň tři tituly. Zbylé knižní kolekce členů Jednoty dosahovaly maximálně průměrného rozsahu a nepřekračovaly počet 25 svazků. Obsahu těchto jednotlivin i knihoven naprosto dominovala náboženská literatura (78 %), z hlediska konfesijního zejména luterská, následovaná reformovanými a bratrskými tisky. Marginálně byla zastoupena i domácí utrakvistická tradice. Nejednalo se o náročnější teologické spisy, ale podle očekávání o základní náboženskou literaturu: bibli a její části, modlitební knihy, homiletiku (postily, sbírky kázání, výklady na epistolý), kancionály a moralistní literaturu spjatou s bratrskou produkcí. Autorsky byli nejčastěji zastoupeni Lukáš Pražský a Matouš Konečný. Světská literatura, která v kolekcích doplňovala masu náboženských titulů, soustředila zejména školní četbu slabikářů, slovníků a gramatik i edice antické literatury. Okrajově se objevovala i díla humanistické, resp. filozofické literatury (Erasmus Rotterdamský).⁶²

Facit

Přehled typů knihoven v prostředí předbělohorské Jednoty bratrské naznačil zejména pramenové, ale i metodické limity jejich výzkumu. Do budoucna se ukazuje jako nejvýznamnější úkol na základě provenienčních znaků vyhledávat dochované svazky bývalých bratrských privátních knihoven, které v době pobělohorské často končily v zahraničí nebo v domácích katolických institucionálních sbírkách. Tento úkol není spojen pouze se sbírkami šlechtickými, ale jak bylo doloženo pro pražské souměstí, i s knihovnamí měšťanskými. Co se týká možnosti komparace bratrských knihoven, která by se měla zaměřit na jejich rozsah, obsah, způsob rozšiřování i využití, největší potenciál nabízí tento postup v rámci samotného prostředí Jednoty, protože slibuje doložit vazby mezi těmito sbírkami, osvětlit způsob jejich vzniku a využití, zatímco porovnání bratrských knihoven se sbírkami vytvářenými většinovou společností naznačuje možnosti zejména pro privátní knižní kolekce, v prvé řadě bratrských duchovních a intelektuálů, zatímco pro institucionální bratrské knihovny s ohledem na jejich specifické funkce má tento kontextuální přístup z hlediska konfesijního významné limity.

⁶¹ NAVRÁTILOVÁ 2006, s. 28–51.

⁶² Tamtéž, s. 30, 32–34, 39, 40.

Literatura

- BÁLENT, Boris – VÁVRA, Ivan (1968): *Knihovna českobratrského gymnasia v Ivančicích 1576–1620*. Ivančice.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina (2020): Knihovny jezuitských řádových domů ve světle řádových předpisů. In: Kateřina Bobková-Valentová – Jarmila Hlaváčková – Hedvika Kuchařová (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, Praha, s. 9–14.
- BOHATCOVÁ, Mirjam (1970): Bratrská knihovna kralická, *Slavia* 39, 1970, č. 4, s. 591–610.
- BOHATCOVÁ, Mirjam (1970a): Památky z moravských sborů a J. A. Komenský. *Z kralické tvrze* 4, 1970, s. 43–50.
- BRANDL, Vincenc (1882): Domy bratrské. *Časopis Matice moravské* 14, 1882, s. 150–175.
- ČIČAJ, Viliam (1985): *Kněžná kultura na Strednom Slovensku v 16.–18. storočí*. Bratislava. (=Historické štúdie 28).
- DUDÍK, Beda (1877): Über die Bibliothek Karl's von Žerotín in Breslau. *Sitzungen der Königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, 1877, s. 210–266.
- FEJTOVÁ, Olga (2000): Die Entwicklung von Leserinteressen der Bürger der Prager Neustadt im 17. Jahrhundert auf Grund der Nachlassinventare. *Acta Comeniana* 14, 2000, s. 99–132.
- FEJTOVÁ, Olga (2002): Privatbibliotheken der Danziger Bürger im 17. Jahrhundert. *Studia Germanica Gedanensia* 10, 2002, s. 5–29.
- FEJTOVÁ, Olga (2003): Die bürgerliche Buchkultur in Nürnberg im 17. Jahrhundert. *Acta Comeniana* 17, 2003, s. 151–182.
- FEJTOVÁ, Olga (2012): *Rekatolizace na Novém Městě pražském v době pobělohorské*. Praha.
- FEJTOVÁ, Olga (2014): *Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru*. Praha.
- FEJTOVÁ, Olga (2020): „Můj ortel zní, že mám z rathouzu býti oběšen...“ Kutnaurové ze Sonnenštejna – životní osudy staroměstské bratrské měšťanské rodiny v neklidné době konfesijních zvrátů. *Pražský sborník historický* 48, 2020, s. 237–274.
- FEJTOVÁ, Olga – PEŠEK, Jiří (2003): Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku. *Opera romanica* 4, 2003, s. 183–196.
- HALAMA, Ota (2018): Anna Marie Trejtlarová z Krošvic († 9. ledna 1626). *Pražský sborník historický* 46, 2018, s. 181–208.
- HEJNIC, Josef (1960) (1961): O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfu I. a II. *Listy filologické* 8, 1960, s. 141–144; III. *Listy filologické* 9, 1961, s. 109–112.
- HEJNIC, Josef (1994): Die St. Joachimsthaler Lateinschulbibliothek nach dem Jahre 1620. In: Peter Thiergen – Ludger Udolph (edd.), *Res slavica. Festschrift für Hans Rothe zum 65. Geburtstag*. Paderborn, s. 529–535.
- HOŤOVÁ, Anna (2011): *Knihovna Jednoty bratrské v Kralicích nad Oslavou*. Bakalářská práce Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha.
- JUST, Jiří (2020): Bratrská šlechta, knižní kultura a recepce nábožensky vzdělávací literatury. In: Jiří Just – Markéta Růčková (edd.), *Bratrská šlechta v Čechách a na Moravě a formování konfesní identity v raném novověku*. Praha, s. 79–95.
- JUST, Jiří (2020a): Jan Labounský z Labouně a knižní kultura nižší šlechty. *Folia Historica Bohemica* 35, 2020, č. 1, s. 73–105.
- KAŠPAROVÁ, Jaroslava (1991): Další nově zjištěné tisky z majetku Sixta z Ottersdorfu ve fondu Národní knihovny v Praze. *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny* 8, 1991, s. 164–175.
- KNOZ, Tomáš – TUROWSKA, Małgorzata (2007): Mezi Rosicemi a Vratislaví. K současnému stavu výzkumu knihovny Karla staršího ze Žerotína ve Vratislaví. In: Jiří Mikulec – Miloslav Polívka (edd.),

- Per saecula ad tempora nostra. Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka I.* Praha, s. 466–475.
- KŮRKA, Pavel B. (2010): *Kostelníci, úředníci, měšťané. Samospráva farnosti v utrakvismu.* Praha.
- MALECZYŃSKA, Kazimiera (1982): *Zainteresowania czytelnicze mieszczan dolnośląskich okresu Renesansu.* Wrocław.
- NAVRÁTILOVÁ, Hana (2006): Knihovny obyvatel městeček na jižní a západní Moravě ve druhé polovině 16. a v 17. století. *Z kralické tvrze* 23, 2006, s. 28–51.
- PEŠEK, Jiří (1982): Pražské knihy kšaftů a inventářů (Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské). *Pražský sborník historický* 15, 1982, s. 63–92.
- PEŠEK, Jiří (1991): Knihovny pražských předbělohorských farářů. *Documenta Pragensia* 9, 1991, č. 2, s. 417–438.
- PEŠEK, Jiří (1993): *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách.* Praha.
- POKORNÝ, Jiří (1988): Knihy a knihovny v inventářích pražských měšťanů v 18. století (1700–1784). *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 28/1, 1988, s. 41–63.
- ROTHKEGEL, Martin (2010): Knižní kultura moravských novokřtěnců. Rukopisy a tisky z knižních fondů huterských bratří v evropských knihovnách. *RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*, 2010, s. 40–63.
- SCHWETSCHKE, Gustav (1850): *Codex nundinarius Germaniae literae bisecularis. Meß-Jahrbücher des Deutschen Buchhandels.* Halle.
- SOSNOVEC, Pavel (2009): Rejstříky a inventáře Jednoty bratrské v Pojizeří. *Od Ještěda k Troškám* 16, 2009, č. 1, s. 6–10.
- TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan (1966), *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě II.* Praha.
- URBAN, Jan (1994): Die Lateinschule und ihre Bibliothek. = Latinská škola a její knihovna. In: *St. Joachimsthal in der Zeit Georgius Agricola. Zur Geschichte einer Bergstadt im 16. Jahrhundert.* = *Jáchymov v době Georgia Agricoly. K dějinám horního města v 16. století.* Schneeberg – Karlovy Vary, s. 34–36, 82–84.
- VESELÁ, Lenka (2005): *Knihy na dvoře Rožmberků.* Praha.
- VESELÁ, Lenka (2009): Českobratrská literatura v knihovně posledních Rožmberků. In: Martin Wernisch (ed.), *Unitas Fratrum 1457–2007. Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén.* Praha, s. 193–214.
- VESELÁ, Lenka (2015): Šlechtická knihovna jako intelektuální zrcadlo? K reflexi dobové mentality na příkladu knižní sbírky Hieronyma Becka z Leopoldsdorfu (1525–1596). *Český časopis historický* 113, 2015, č. 4, s. 941–964.
- VESELÁ, Lenka – MAREK, Jindřich (2020): Sběratelský artefakt, nebo projev konfesionality? Bible v knihovnách české renesanční šlechty. *Folia Historica Bohemica* 35, 2020, č. 1, s. 5–27.
- WINTER, Zikmund (1896): *Život církevní v Čechách II.* Praha.
- WINTER, Zikmund (1901): *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století.* Praha.
- ŽURKOWA, Renata (1966): Księgozbiory mieszczan krakowskich w XVII wieku. *Rocznik biblioteki Polskiej biblioteki PAN w Krakowie* 13, 1967, s. 21–51.